

HACI BEKTAŞ VELİ’DE HZ. MUHAMMED ALGISI

Hüseyin ÖZCAN*

Özet

Bu çalışmada Hacı Bektaş Veli’nin “Besmele Tefsiri, Makâlât, Fâtiha Tefsiri, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye, Kırk Hadis ve Fevâid” adlı eserleri taranarak bu eserlerde Hz. Muhammed ile ilgili bölümler tespit edilmiştir. Ayrıca bu eserlerde referans gösterilen Hz. Muhammed’in hadisleri de alıntılanmış, elde edilen bu verilerin Hacı Bektaş Veli’nin eserlerinde nasıl bir metotla kullanıldığı incelenmiştir.

Çalışmamızda kullandığımız Hacı Bektaş Veli’nin Fâtiha Tefsiri ve Kırk Hadis adlı eserleri, yaptıkları çalışmalarla Hacı Bektaş Veli hakkındaki bilgilere ve Bektaşilik sahasına önemli katkılar sağlayan bilim adamlarımızın Hacı Bektaş Veli’ye aitliği hususunda hemfikir oldukları eserlerdir. İngiltere’de yaptığımız araştırmalar sırasında bu eserlerin birer nüshası 2008 yılında tarafımızdan bulunmuş ve çalışmamızda bu özgün eserler de taranmıştır.

Hacı Bektaş Veli’de Hz. Muhammed algısının tespit edilmesi, eserlerinde hangi açılardan Hz. Muhammed’le ilgili telmihlerde bulunduğu, kullandığı hadis-i şerifler onun dini-tasavvufi bakış açısının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu düşünceden hareketle Hacı Bektaş Veli’nin eserleri incelenmiş ve tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Sonuç olarak Bektaşî tarikatının piri olan Hacı Bektaş Veli’nin Hz. Muhammed algısı onun eserlerinden hareketle belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, Hz. Muhammed, Bektaşilik, Alevilik, Sûfizm.

HACI BEKTAS VELI ON THE PERCEPTIONS OF PROPHET MUHAMMAD

Abstract

In this study, some of Hacı Bektash Veli’s works, namely Basmala Tafsir (Commentary on Basmala), Fatiha Tafsir (Commentary on Sura al-Fatiha), Makalat-i Ghaybiyya wa Kalimat-i Ayniyya (Conversations on the Unseen and Words of the Sameness), Kirk Hadith (Forty Hadiths) and Fawaid (Good Deeds) are scanned and their sections related to Prophet Muhammad were identified. In addition, Prophet Muhammad’s hadiths referred to in these works were quoted and how Hacı Bektash Veli used these in his works was studied.

Fatiha Tafsir and Kirk Hadith, two of the works we used in our study, are the works of Hacı Bektash Veli, upon which there exists a consensus by scholars, who have contributed significantly through their works to the accumulation of information about Hacı Bektash

* Doç. Dr., Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul/Türkiye
hozcan@fatih.edu.tr

Veli, as well as to the area of Bektashism, that they belong to Hacı Bektash Veli. During our research in Britain, we found the copies of each of these two works in 2008 and these original works were scanned for the study.

Having influenced by spoken culture, as is true with many other mystics, there were certainly different images of Hacı Bektash Veli in the minds of people. As a part of the nature of spoken culture, his personality, as well as his saintly exploits are negotiated to the coming generations having been given a heroic format through the works of minstrels. In conclusion, as the master saint of the Bektashi order, Hacı Bektash Veli's perception of the Prophet is determined through analysis of his works.

Keywords: Hacı Bektash Veli, Prophet Muhammad, Bektashism, Alevism, Sufism.

Giriş

Hacı Bektaş Veli, çağları aşan düşünceleriyle Türk tasavvuf ve sosyal hayatında etkili olmuş önemli bir Türk sûfisidir. Hacı Bektaş Veli sevgisi, başta Anadolu ve Balkanlar olmak üzere farklı coğrafyalarda geçmişten günümüze gönüllerde yaşamakta onun fikirleri ve sözleri asırlar boyu aktarılmaktadır. Horasan'dan tutuşturulan aşk meşalesini Anadolu'ya taşıyan Hacı Bektaş Veli, burada ciddi bir kabul görmüş, insana verdiği değer ve hoşgörüsüyle öne çıkmıştır.

Hacı Bektaş Veli, XIII. yüzyılda birtakım siyasi ve sosyal çalkantıların hüküm sürdüğü Anadolu'da, "gelin canlar bir olalım", "bir olalım, iri olalım, diri olalım" çağrılılarıyla ayrılıkların getireceği olumsuzluklara dikkat çekerek herkesi birlik ve beraberliğe davet etmiş, "ilimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır" mesajıyla cehaletin getireceği felaketlere dikkat çekmiş, "eline, diline, beline sahip ol" nasihatlarıyla toplumda huzur, güven ve barış ortamı oluşması için gayret etmiştir.

Sözlü kültürün tesiriyle birçok mutasavvıf için de geçerli olduğu gibi halkın inancında ve hayalinde elbette farklı Hacı Bektaş Veli portreleri bulunmaktadır. Yüzyıllardır sözlü kültürün yapısına uygun olarak onun şahsiyeti, kerâmetleri âşıkların dillerinde ve sazlarının tellerinde destansı bir kimliğe bürünerek nesillerden nesillere ulaştırılmıştır.

Hacı Bektaş Veli'yi daha iyi anlamak için öncelikle onun eserlerini incelemek gerekir. Tasavvuf kültüründe yaygın olan, müşdidin müridleriyle yaptığı sohbetlerden oluşturulan eserleri, onun fikirlerini doğrudan yansıtan asıl kaynaklardır. Bunların dışında *Velâyetnâme*'lerdeki hayatı ve uygulamaları, onun sosyal hayattaki hâdiselere bakış açısı ile ilgili bilgiler vermektedir. Her mutasavvıf gibi onun da asıl referans kaynakları Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerdir. Bu durumu onun eserlerinde açıkça görmekteyiz. Hacı Bektaş Veli, eserlerinde konularını işlerken ayet ve hadislere sıkça yer vermiş, bu temel kaynakları yoğun bir şekilde kullanmıştır.

Hakkında yazılan *Velâyetnâme*'ler incelendiğinde de onun aşk ve cezbe sahibi bir şahsiyet olduğu, Kur'ân ve sünnete uygun bir hayat yaşadığı, bu kaynaklardaki hükümler ışığında tebliğ ve irşâd faaliyetlerinde bulunduğu açıkça görülür.

Hacı Bektaş'ın soyu, yedinci imam Mûsa Kâzım'a oradan Hz. Muhammed'e kadar ulaşır. Yazılı ve sözlü metinlerde Hacı Bektaş Velî'nin seyyid olduğu ifade edilir. *Velâyetnâme*'de Hacı Bektaş Velî'yle ilgili aktarılan kerâmetle seyyidliğine vurgu yapılır. (Gölpınarlı, 1990:5)

Hacı Bektaş Velî, ilk tahsilini Nişabur'da yaparak Arapça ve Farsçayı çok iyi derecede öğrenmiştir. Kaynakların genelinde onun Ahmed Yesevî'den feyz aldığından bahsedilir. Ahmed Yesevî'nin halifelerinden olan Lokman Perende, Hacı Bektaş'a maddî ve manevî ilimleri öğretmiştir.

Anadolu'ya gelen ilk sufiler gibi Hacı Bektaş Velî de yetiştiği kültür ortamının etkisiyle doğal olarak Orta Asya inanç kültürlerinden izler taşımaktaydı.

“Hacı Bektaş Velî'nin İslam propagandası hiç şüphesiz İslam fıkhnının sıkı kurallarıyla sınırlandırılan ortodoks bir anlayış değil, Horasan Melâmetiyyesinin kuru zühd karşısı cezbeci karakterini yansıtmaktadır. Bundan da öte bu İslâm anlayışı İslâm süflüğünün yapısından kaynaklanan geniş bir hoşgörüyü dayanan, mühtedileri eski kültür çevrelerinden birdenbire koparmadan, bu kültürden gelen eski inançlarını da kendi içersinde değerlendiren bağdaştırmacı, yani heteredoks bir İslâm anlayıştı.” (Ocak, 1996: 160)

Hz. Muhammed, Allah'ın ilk yarattığı nur, habibullahtır. Kâinat onun nurundan yaratılmıştır. Onun davranışları her Müslüman için güzel bir örnektir. O, bütün insanlığa gönderilmiş bir rehberdir. Bütün peygamberlerin reisi, hâtemü'l-enbiyâdır. Getirdiği yeni din, kitap ve mucizeleriyle en üstün kişidir. Müslümanların gönlünde apayrı bir yere sahiptir. Ona, diğer hiçbir peygambere verilmeyen birtakım özellikler verilmiştir. Son peygamber olması, risâletinin evrenselliği, geçmiş-gelecek günahlarının affedilmesi, âlemlere rahmet olması, Mî'râc'ın ona mahsus olması, bin aydan daha hayırlı olan Kadir Gecesi'nin onun ümmetine verilmesi gibi özellikler bunlardan bazılarıdır.

Türk milleti peygamberine olan sevgisinden ayrı bir edebiyat meydana getirmiştir. *Nâ't, Esmâ-i Nebî, Siretü'n-Nebî, Mûcizât-ı Nebî, Gazavât-ı Nebî, Vefât-ı Nebî, Hicretnâme, Mî'râcnâme, Kırk Hadîs, Yüz Hadîs, Hilye ve Mevlîd* peygamber sevgisiyle meydana gelerek edebiyatımızın önemli türleri arasında yer almışlardır. Özellikle nâ't türü genel olarak klasik şairlerin divanının temel bir bölümünü teşkil eder. Ayrıca bütün dini eserlere besmele ile başlanması, Allah'a hamd edilmesi ve arkasından da peygambere salât u selâm getirilmesi de yaygın bir gelenektir. Kısaca

‘Besmele, Hamdele, Salvele’ olarak ifade edilen bu gelenek aynı sevginin bir başka şeklidir. Bunların dışında halk edebiyatımızdan, klasik edebiyatımıza, ondan günümüz edebiyatına kadar başta manzum türler olmak üzere bu sevginin yansımalarını görmekteyiz.

“Besmele, Hamdele Salvele” geleneğini Hacı Bektaş Velî’nin *Besmele Tefsiri*, *Fâtiha Tefsiri*, *Makâlât*, *Makâlât-ı Gaybiyye* ve *Fevâid* adlı eserlerinde görülmektedir. Hacı Bektaş Velî’nin *Velâyetnâmesi*’nde de aynı gelenek vardır. Eserin başında “Tanrı’ya hamd u senâ, Muhammed peygamberle soyuna salât u selamdan sonra bilinmelidir ki bu kitap Hacı Bektaş el Horasanî’nin menkabelerini bildiren bir vilâyetnâmedir.” (Gölpınarlı, 1990 :1) ifadeleri yer alırken eserin sonunda da peygambere salavât getirilir, ondan rahmet dilenilir: “Ulu Tanrı âkıbet hayırlığı versin de bütün mü’min kardeşlerinle beraber iman müyesser eylesin diye hayır dua ile anasınız. Fâtiha, Muhammed’e salavât, Allah’ım ulumuz Muhammed’e tertemiz soyuna sopuna rahmetler et. (Gölpınarlı 1990: 90)

Hacı Bektaş Velî’nin eserlerinin temel referansı Kur’ân ayetleri ve hadislerdir. “Hacı Bektaş Velî, bu ifadelerine bağlı olarak tasavvufla ilgili düşüncesini tamamen şeriat üzerine bina eder, hemen her konu ile ilgili olarak ya bir âyet veya bir hadisi delil olarak getirir. (Güzel, 2002,65)

Çalışmamızın bu bölümünde Hacı Bektaş Velî’nin *Besmele Tefsiri*, *Makâlât*, *Fâtiha Tefsiri*, *Makâlât-ı Gaybiyye* ve *Kelimât-ı Ayniyye* ve *Fevâid* adlı eserlerinde Hz. Muhammed’in ve hadislerinin yer aldığı bölümleri sırasıyla göstereceğiz. Kaynak eserlerden alınan metinlerin sadeleştirilmiş şekli tercih edilmiştir.

Besmele Tefsiri’nde Hz. Muhammed ile ilgili bölümler:

Eserin başında “Dua, selam, övgü ve salavât kendisine kitap gönderilenlerin en büyüğü, peygamberlerin başı ve sözünde duranların efendisi Muhammed’ül Mustafa’ya olsun ki günahkârların şefaâtçisidir.”(Duran,2007: 41) ifadeleriyle Hz. Muhammed’e salât ü selamda bulunulur.

Daha sonra Mi’râc hâdisesinden bahsedilerek Allah Teâlâ’nın Hz. Muhammed’le karşılıklı konuşmalarına yer verilir: “Allah Teâlâ, Mi’râc gecesi Muhammed Mustafa’ya ‘Eğer her işte yardımımın seninle olmasını istiyorsan keremimi lütfumu ve ism-i â’zamımı bildiren adım her an dilinde olsun’ diye hitap etti. Resul, ‘İlâhî, ism-i â’zâmın hangisidir? Lütfunu bildiren adım hangisidir? Hiçbir zaman onlardan ayrılmamam için onları bana bildir’ dedi. Tanrı Teâlâ ‘Ey Muhammed, ism-i â’zamım Allah’tır. Keremimi bildiren adım Rahmân’dır. Lütfumu bildiren adım Rahîm’dır. Eğer her durumda *Bismillâhirrahmânirrahîm* dersin ben keremim ve lütfum ile senin bekçin olurum’ dedi. Resul: ‘İlâhî bu lütf ve kerem yalnız bana mı?

Yoksa âsilere de bu sofradan nasip var mı ?' dedi. Tanrı Teâlâ: 'Ey cömert Peygamber, ben senin ümmetini senden bin kat fazla severim. Çünkü *Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah* derken önce benim adımlı, sonra senin adını söylerler. Her ibadette önce farzı sonra senin sünnetini yaparlar.'" (Duran, 2007: 42-45)

Eserin ilerleyen bölümlerinde de Mi'râc mucizesine atıfta bulunularak Hz. Muhammed'den şu ifadeler nakledilir: "Mi'râc gecesi dünya hesabınca altı yüz binlik yol kadar yukarı çıktım. Bin kez bin deniz gördüm. İlâhi bu denizler ne denizleridir? diye sordum. Tanrı Teâlâ: 'Yâ Muhammed, o denizler benim rahmetimin denizleridir.' buyurdu." (Duran 2007: 70)

Eserde, cehennem hâli tavsif edildiğinde Hz. Muhammed'in "Eyvah yazık! Ümmetimin çaresiz âsilerinin durumu ne olacak" dediği ve inleyerek ağladığı nakledilir. (Duran, 2007: 86) Bunun üzerine Allah Teâlâ, müjdeli hitaplarla Hz. Muhammed'e mukabelede bulunur.

Eserde yer alan bir latifede Allah Teâlâ ile Hz. Muhammed'in diyalogunda şu sözlere yer verilir: "Tanrı Teâlâ, Resule: 'Ya Muhammed eğer müminler beni evlerine davet eder, ağırlarlarsa ben de onları ağırlarım. Onlar bana gönül aynasını gösterirlerse ben de perdeyi kaldırır, cemâlimi gösteririm.' dedi. Resul : 'Yâ ilâhi sen yemekten içmekten münezzehsin insanlar seni nasıl ağırlasın ?' dedi. Tanrı Teâlâ: Ey benim habîbim, mü'minlere söyle gönül evini tevâzuluk süpürgesiyle süpürsün, hırslın cimriliğin, düşmanlığın, hâinliğin ve kıskançlığın çerini çöpünü çıkarsın. Sonra kötü işlerinden dolayı pişman olsun. Pişmanlık suyuyla sulasın. Sonra deniz halısını (tevhîd, hakikat seccadesi, hakikat makâmı) sersin. Muhabbet sofrasını döşesin. Aşk başından çıksın. Rıza ve teslim, korku ve ümit yüzlerini tevekkül ve mârifet deniziyle, sabır bahçesinden yana açsın. *Bismillâhirrahmânirrahîm* ve *Lâ ilâhe illallah*'ı gönül okçusuna versin. Ben de bu daveti kabul edeyim. Bir gün ve bir gecede üç yüz altmış kez sevap vereyim." (Duran, 2007: 130-135)

Resul'e "Kulu Hak Teâlâ hazretine hangi ad ve amel yakıştırır? diye sordular. Resul: "Adlardan *Bismillâhirrahmânirrahîm* amellerden namaz" dedi. Resul: "Tanrı'nın yetmiş bin adı var. Mi'râc gecesi hepsini bana öğretti. İlâhi bu adları ümmetime de öğretiver dedim." Tanrı Teâlâ, 'Ümmetinin işini kolaylaştırdım. Sen şu yetmiş bin adı söylediğinde ne buldunsa bir mü'min bir kez *Bismillâhirrahmânirrahîm* dediği zaman onun dîvanına da seninki kadar sevap yazacağım.'dedi." (Duran, 2007: 142-145)

Eserde Allah ile Şeytan'ın diyalogunda "Mustafa'nın o kadar yüzü suyu var ki ben Tanrı, onlardan utanır âsilere azap etmem" (Duran, 2007: 153) ifadeleri yer alır.

Hacı Bektaş Velî'nin *Fâtiha Tefsiri*

Hacı Bektaş Velî hakkında incelemelerde bulunan araştırmacılar onun eserleri arasında *Fâtiha Tefsiri*'ni göstermektedirler. Konuyla ilgili kaynaklarda bu eser hakkında bilgi verilirken Baha Said'in *Türk Yurdu*'nda yayınlanan makalesine atıfta bulunmaktadır. Baha Said makalesinde "Manisa'da Valide Camii Kütüphanesi'nde (M.1315), Derviş Aliyy'ül-Mevleviyyü'l Bektaşî el yazısıyla ve rik'a olarak tebyiz edilen bir defter vardır. Bu defter Tire'de Hacı Necip Paşa Kütüphanesi'nde mevcut olan ve Hacı Bektaş'a isnâd edilen Tefsîr-i Fâtiha'nın kopyası olup..." ifadeleriyle eserden haberdar etmiş, (Görkem, 2006:297) Fuat Köprülü de *Anadolu'da İslamiyet* adlı makalesinde aynı bilgiyi kullanmıştır: "Baha Said Bey muahharan yanan Tire Kütüphanesi'nde Hacı Bektaş'a ait bir Tefsir-i Fâtiha ile Makâlât-ı Erbaîn mevcut olduğunu rivayet ediyor" (Köprülü, 2000:105)

Makâlât hakkında kapsamlı bir çalışma yapan Esat Coşan ise, Tire Kütüphanesi'ne gittiğini fakat eserin herhangi bir nüshasına veya ilgili bir kaydına rastlayamadığını ifade eder. (Coşan, 1986: XXXIX) Aynı şekilde Bektaşî Dede babası Bedri Noyan da "Baha Said Bey Türk Yurdu'ndaki¹ yazısında Manisa Valide Camii Kitaplığında 1315 yılında (Derviş Aliyy'ül-Mevleviyyü'l-Bektaşî) elyike rika ile yazılı bir defterden söz ediyor. Bu yazma Tire'de Hacı Necip Paşa kitaplığında bulunan ve Hazreti Pîr Hacı Bektaş Velî eseri olan Tefsîr-i Fâtiha'nın bir kopyasıdır. Tire'de otobüs garajının yakınında olan bu kitaplık bir zaman bir yangın da geçirmiştir.... Fakîrleri Tire'de bu asıl nüshayı aradımsa da bulamadım.." (Noyan, 1987 :33,34)

Sözlü gelenekte de Hacı Bektaş Velî'nin *Fâtiha Tefsiri* ile ilgili anekdotlar bulunmaktadır. Turgut Koca Baba'dan intikal eden şu ifadeler buna örnek verilebilir: "Hacı Bektaş Velî hazretleri *Fâtiha Tefsiri*'ni yaparken kendisine 'Fatiha Tefsiri'ni yapmaya başlamışken Kur'an'ı Kerim'in tamamını tefsir etseniz' denilince cevap vermiş: 'Benim muhiblerim bana olan sevgisinden dolayı benim kitabımı okurlar, halbuki Kur'an-ı Kerim her zamanın kitabıdır' demiştir."²

Görüldüğü gibi yaptıkları çalışmalarla Hacı Bektaş Velî hakkındaki bilgileri ve Bektaşîlik sahasına önemli katkılar sağlayan bilim adamlarımız, Hacı Bektaş Velî'nin *Fâtiha Tefsiri* adlı eserinin varlığı hususunda hemfikirdirler. Fakat ilgili alıntılarda da ifade edildiği gibi kütüphanelerimizde böyle bir eserin nüshasına şu ana kadar rastlanamamıştır. İngiltere'de yaptığımız çalışmalar sırasında British Museum Library'de yazma eserleri incelerken Hacı Bektaş Velî'nin *Makâlât*'ıyla bir arada istinsah edilmiş olarak *Fâtiha Tefsiri*'nin bir nüshasına ulaşılmış daha sonra yaptığımız çalışmalar sonrasında eserin bir başka nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde tespit edilmiştir. Hacı Bektaş Velî'nin *Fâtiha Tefsiri*, dil olaral Eski Anadolu Türkçesi döneminin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Ayrıca eser, Hacı Bektaş Velî'nin diğer eserleri ile üslup açısından da benzerlikler göstermektedir. (Özcan, 2008a:44)

*Fâtiha Tefsiri'*nde Hz. Muhammed'in telmih edildiği bölümler:

Eserin başında, sadeleştirilmiş haliyle “Salât ve selâm onun en hayırlı yarattığı Muhammed'in ve onun bütün ehlinin üzerine olsun. Bundan sonra, alemin, ayın on dördü gibi aydınlık ve en yüksek mevkîde olanı, insanlığın efendisi, bütün varlıklara mucize olarak gönderilen, bütün kâinatın en büyüğü en yücesi ve ümmetinin bağışlanmasına aracı olan ve kıyamet gününde ümmetine baş olan ve temiz olanların en yücesi ve vefa kubbesinin ay yüzlüsü, temiz ve sâfilîğin evVeli ve başlangıcının en iyisi, başı, reisi, mevcûdâtın bütün varlıkların en şerefli, alemlerin sevinci, insanlığın en iyisi ve zamanın tamamlayıcısı son peygamber, bütün varlık alemi içinde en seçkin olan kendisine tesbih edilen ve yüce hikmetlerinin ululuk sıfatına mahsus olan yüceltilmiş, arınmış, seçilmiş olan Muhammed Mustafa, Allah'ın selamı onun, ehlinin, dostlarının, eşlerinin, soyundan gelenlerin, hidayet veren mürşitlerin ve doğru yolu bulan halifelerin üzerine olsun. Bundan sonra; O, (Hz. Muhammed) inci gibi değerli sözleriyle, şeker ağzından buyurur ki” (Özcan, 2008: 65) ifadeleriyle Hz. Muhammed övülmüştür.

Daha sonra eserde, Cebrâil ile Hz. Muhammed arasındaki karşılıklı konuşmalara yer verilir. Hazreti Resul söyledi: “Men terake’s-salâte müteammiden fekad kefera” yani kim namazı kasten terk ederse nankör olur. Namaz, dinin direğidir, şükürdür. Her kim Hak Teâlâ'nın nimetlerini yese namaz kılsa onun nimetleri artar.” ifadeleriyle hadis-i şerif yorumlanır ve Allah'ın her peygambere farklı mekanlarda münâcaatta bulunduğu aktararak, “Ve iki cihanın övücü Muhammed Mustafa'ya a.s. münâcâtı gökler içinde verdi.” (Özcan, 2008: 67) ifadesi kullanılır.

Eserde ayrıca “Hazreti Resûlullah aleyhisselâma, Fatiha'nın sevabı ne kadardır ? diye sordum. Resul buyurdu: Ey Enes, ben Cebrâil'e sordum, Cebrâil, Mikâil'e sordu. Mikâil, İsrâfil'e sordu. İsrâfil, Levh'e sordu. Levh kaleme sordu. Kalem cevap verdi:” (Özcan, 2008: 70) ifadeleriyle bölüm bölüm soru cevap şeklinde Fâtiha surresinin faziletleri rivayet edilmektedir.

Eserde, Allah'ın dost tuttuğu altı gruptan üçüncüsü sünnet ve farzları işleyenler olarak vasıflandırılmıştır. “Hak Teâlâ altı nesneyi dost tuttu... Üçüncü, sünnet ve farzayı işleyeni dost edindi, Cenneti onlara bağışladı, onları Cennet'e atıverdi. (Özcan, 2008: 73)

Fâtiha Tefsiri adlı eserde Hz. Muhammed'in Fâtiha ve Bakara sureleri ile ilgili şu sözleri yer almaktadır: “Hazreti Resûlullah Aleyhi vesellem buyurur: Hak Teâlâ bana hiçbir peygambere vermediği iki nûr verdi. Bunların ilki Fatiha Suresi, İkincisi Bakara Suresi'dir. (Allah) o kadar Kur'an (sureleri) gönderdi hiç karşılık istemedi. Fâtiha Suresi gediğinde karşılık istedi.” (Özcan, 2008: 74)

Fâtiha Tefsiri'nde ayrıca Fâtiha suresini okumanın fazileti ile ilgili olarak Hz. Muhammed'in şu ifadeleri nakledilmektedir: "Hazreti Resulullah -selam onun üzerine olsun- buyurur: Hak Teâlâ, Tevrat, İncil ve Zebur'da her ne anlattıysa tamamı Kur'an'dadır. Kim Fâtihâ'yı doğru ve samimiyetle okursa İncil'i, Zebur'u, Tevrat'ı ve Kur'an'ı okumuş gibi sevap bulur." (Özcan,2008: 75)

Fâtiha Tefsiri'nin sonunda Cenâb-ı Hak'tan Hz. Muhammed hatırına rahmet beklentisi dile getirilir: "Nebî'nin hürmeti için rahmetinden bizleri esirgeme." (Özcan, 2008: 76)

Mâkâlât adlı eserinden örnekler:

Eserin girişinde "Allah Teâlâ'nın bütün alemlerin yüzünden yarattığı ifade edilerek peygamberlerin ulusu ve rasüllerin reisi Hz. Peygamber'e sâlat ve selam edilir. (Yılmaz vd, 2007: 43)

Eserde ayrıca "Nitekim Hz. Muhammed (a.s.) buyurur: Dünya derin bir deniz gibidir. İnsanların çoğu bu denizde boğulurlar." (Yılmaz vd, 2007: 48) "Her nesne aslına döner" "Her ne zaman ki Velilerden birisi 'Ey Rabbim' dese her türlü noksanlıktan berî olan Yüce Allah 'Lebbeyk' sesini kulağına ulaştırır." (Yılmaz vd, 2007: 48) "Her kimin ki ibadeti yok ise yaptığı hiçbir hayır kabul olmaz." (Yılmaz vd, 2007: 59) "Nefsini bilen Rabbini bilir" (Yılmaz vd, 2007:67) hadisleri yer alır.

Makâlât'ta şeriatın ilk makâmı açıklanırken Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe iman edilmesi Allah'ın bir buyruğu olduğu ifade edilmektedir. (Yılmaz vd,2007: 68)

Tarîkatın beşinci makâmının hizmet olduğu aktarıldıktan sonra Hz. Muhammed'in "Başkasına hizmet edene hizmet edilir" buyurduğu nakledilir. (Yılmaz vd, 2007: 77)

Mârifetin onuncu makâmının kendini bilmek olduğu aktarıldıktan sonra Hz. Muhammed'in "Nefsini bilen Rabbini bilir" hadisi nakledilir. (Yılmaz vd, 2007: 78)

Makâlât'ta 'kırk makâm' aktarıldıktan sonra bu makâmlardan birisinin eksik olması durumunda hakikatin tam olmayacağı ifade edilmiş buna örnek olarak şöyle denilmiştir: "Birisini diliyle iman getirirse ve gönlüyle inanmasa yahut öşrünü ve zekatını vermese yahut Tanrı'nın hükümlerinden birini inkar etse yahut Muhammed Mustafa'yı inkar etse yahut evlatlarından birine haksız dese işlediği bütün amelleri boşa gider." (Yılmaz vd, 2007: 81-82) Bundan sonra bu ifadeyi güçlendirici ayetlere örnekler verilirken "Seslerinizle peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin"³ ayetine yer verilir. Eserde ayrıca, "Hak Teâlâ insana dört göz verdi. İki baş gözü, ikisi gönül gözü. Baş gözüyle halkı görür, gönül gözüyle Hâlık'ı görür." (Yılmaz vd, 2007: 90) ifadeleri yer almaktadır.

İlmin fazileti ile ilgili olarak; “İlim üçtür: Birincisi apaçık ayetler. İkincisi, kuvvetli farz, üçüncüsü sabit sünnet.” (Yılmaz vd,2007: 97) “Her şey bir şeydir, cahil hiçbir şey değildir.” (Yılmaz vd, 2007: 105) “İlim ehli halka ve aydın kimselere faydalı kimselerdir” (Yılmaz vd, 2007: 133) “Dünya sevgisi bütün günahların başıdır. Dünyayı terk de bütün ibadetlerin başıdır.” (Yılmaz vd, 2007: 137) hadisleri aktarılır.

Makâlât, “Bâkî kelim, kutlu ve hayırlı sözler Kur’ân tefsirinde ve Peygamber hadislerinde nakledilir” (Yılmaz vd, 2007: 137) sözleriyle son bulur.

Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye adlı eserde Hz. Muhammed’le ilgili telmihler:

Eser geleneğe uygun olarak besmele, hamdele ve salveyle başlamaktadır. (Aytaş ve Yılmaz, 2009:1) “Ölmeden önce ölünüz” hadisiyle Hz. Muhammed’e hitaben “Ey Muhammed! De ki, o Allah tektir.” ayetine yer verilmiştir. (Aytaş ve Yılmaz, 2009:3)

Allah’ı zikir ile ilgili konu işlenirken “İnsanoğlunun gövdesinde bir et parçası vardır; et parçasında bir kalbi, kalpte bir gönül, gönülde bir işaret, işarette bir nur, nurda bir sır ve sırda biz varız” kudsi hadisine yer verilir.

Tâlibin tanımlandığı bölümde “Dünya, ahiret ehline, ahiret dünya ehline ve her ikisi de Allah ehline haramdır.” (Aytaş ve Yılmaz, 2009: 9) hadisi nakledilmiştir.

Mü’minin alametleri sayılırken beşincisi ‘fakirlikte ölçülü olmak’ olarak belirtilmiş, Hz. Muhammed’in “Fakirlik benim övüncümdür, biz onunla diğer peygamberlere ve resullere karşı övünürüz.” (Aytaş ve Yılmaz, 2009:16) hadisine yer verilmiştir.

Ayrıca “Kullarımdan en çok öfkelenmişim kişi bana Cehennem korkusuyla ve Cennet arzusu ile ibadet edendir” kudsi hadisi hemen sonrasında da “Namaz mü’minin mi’râcıdır.” hadisi nakledilmiştir. (Aytaş ve Yılmaz, 2009:17)

Kur’ân’la ilgili bahiste Kur’ân, ‘âşıktan mâ’suka mektup’ olarak vasıflandırılarak “Ey derviş bilesin ki Kur’ân, Allah’ın kelamıdır. Hz. Peygambere (Allah’ın selamı üzerine olsun) amel etmek ve elçi olarak halka bildirmek için indirilmiş bir kitaptır. Çünkü yüce Allah onu, dergâhının sevgilisi kıldı, iki cihanın maksadı ve padişah eyledi. Onun başına büyüklük tacı koyarak hakkında “Eğer sen olmasaydın gökleri yaratmazdım; eğer sen olmasaydın Rab olduğumu açıklamazdım.” ifadelerine yer verilerek “Allah’ın rızasını kazanmak ve Hz. Mustafa’ya itaat etmek Kur’ân’ın emridir.” (Aytaş ve Yılmaz, 2009:20-21) denilmiştir.

Eserde diğer eserlerde de olduğu gibi Mi’râc hadisesine atıf yapılmıştır. Cebrail’in Hz. Peygambere “Ey Allah’ın Resülü benim makâmım buraya kadardır.

Buradan sonra bir parmak kadar dahi ilerlersem yanarım.” dediği nakledilir ve “Allah ona fazileti ile fakirliği rehber yaptı. O zaman onu ‘İki yay ölçüsünde veya yakın’ bir yere ulaştırdı.” denilmiştir. (Aytaş ve Yılmaz, 2009:27)

Mü’min’in tanımının yapıldığı bahiste Hz. Muhammed’in “Mü’min cennetin melikidir. Mü’min, Rahmân ile yakınlık kurandır. Mü’min, Rahmân’ın seçkin kişisidir” hadîslerine yer verilir. (Aytaş ve Yılmaz, 2009:29)

Eserde, Hz. Muhammed’in hicret sonrasında kardeş ilan ettiği, daha sonra da musahip olarak seçtiği Hz. Ali ilgili şu sözü söylediği ifade edilmiştir: “Ümmetim içinde bütün peygamberlerin bir benzeri vardır. Ey Ali! Benim benzerim de sensin.”

Velâyet ve nübüvvet kavramlarının açıklandığı bahiste “Hz. Rasulullah (a.s.) ben size kıymetli iki şey bırakıyorum; biri Allah’ın kelamı ve diğeri ise ehl-i beytim. Kurtuluşa ermek istiyorsanız Allah’ın kelamına ve peygamberler sultanının evladına tutunun.” (Aytaş ve Yılmaz 2009:39) “Mümin’in kalbi Allah’ın arşıdır.” (Aytaş ve Yılmaz, 2009:48) hadîslerine yer verilir.

Allah’ı tanımanın rehberler vasıtasıyla olacağı ifade edilen eserde bu işin usta olmadan kendiliğinden öğrenilmesinin mümkün olmadığı vurgulanır. Bu anlamda peygamberler ve Velilerin Allah tarafından gönderilen öğretmenler olduğu ifade edilir. (Aytaş ve Yılmaz, 2009: 57)

Allah’ın evliyalarının bazısının ünlü, bazılarının gizli oluşuyla ilgili bahiste ‘gizlilerin makâmının ünlülerden daha üstün oluşuna’ işaret edilir. Sır sahibi şeylerin o gizlilerden birini bulma arzusunda oldukları ifade edilirken peygamberlerin de bu arzuda bulduklarına değinilmiştir. Bu anlamda Hz. Muhammed’in de ashâbı ile birlikte Medine dışına çıkarak mübarek yüzünü Medine’ye çevirdiği ve “Rahmân’ın kokusunu Yemen tarafından alıyorum” buyurduğu nakledilir. (Aytaş ve Yılmaz, 2009:59)

Eserde, Şeyh Tüşteri’den “Her kim sünneti uygulamada çaba sarfederse ona Cennet’i gösteririz” sözü nakledilir. Buna delil olarak “Ey Habîbim de ki Allah’ı seviyorsanız bana uyun.” ayeti gösterilir (Aytaş ve Yılmaz, 2009:63).

Fevâid adlı eserde Hz. Muhammed’le ilgili telmihler:

Bu eser de diğer eserler gibi besmele, hamdele ve salveyle başlamaktadır. Eserin ilerleyen bölümlerinde Hz. Muhammed “peygamberlerin efendisi, bilgililerin en bilgisi, faziletli kâmil, mükemmel” şeklinde vafedilerek “Şeriat sözlerimdir, tarikat eylemlerimdir.” hadisine yer verilir. Hacı Bektaş Velî’nin bu hadisi, dilinden hiç düşürmediği ifade edilmiştir. Aynı hadis metnine “.hakikat hallerimdir, marifet elde ettiğim sermayemdir. Fazilet, dinimdir. Sevgi, esasımdır. Şevk, yol bineğimdir. Korku, arkadaşım. İlim, silahımdır. Tevekkül, elbisemdir. Kanaat, gizli hazinemdir. Sadakat, varmağa çalıştığım yerdir. Yakın-Bilgi, sığınacak yerimdir. Fakirliğimle şeref duyar, diğer peygamberlere karşı övünürüm.” sözleri eklenmiştir. (Altınok, 2009:25)

Fakr kavramı açıklandıktan sonra Hz. Resul'un "Fakr tamama erdiğinde artık kalır, ondan gayrısı yani her şey yok olur gider." "Fakr, iki cihanda yüz karasıdır." hadislerine yer verilmiştir. (Altınok, 2009:27)

Şeriat kapısının makamları açıklanırken yedinci makam 'Sultan-ı enbiyanın sünnetlerine uymak' olarak belirtilir. Bu bölümde makamlar açıklanırken Hz. Muhammed'den nakille "Susan kurtuldu", "İlim talep etmek erkek ve kadın tüm Müslümanlara farzdır.", "Nikah benim sünnetimdir ve her kim sünnetimden yüz çevirse benden değildir.", "Kim helal elbise giyerse Allah onun duasına icabet eder." hadisleri aktarılır. (Altınok, 2009:33-35)

Tarikatın makamları açıklanırken; "Şeyhi olmayanın şeyhi İblis'tir.", "Şeyhi olmayanın dini de yoktur.", "Mü'min korku ile umut arasındadır", "Hizmet eden hizmet görür." Nefsin edebi dersin edebinden daha hayırlıdır.", Şüphesiz ki Allah sadıkları sever.", "Hayâ imandandır.", "Allah cahili dost tutmaz, dost tuttuğunu ilminden dolayı dost tutar.", "Nefsini bilen Rabbini bildi.", Yokluk ile nefsini bilen varlık ile Rabb'ini bilir." Hadislerine yer verilir. (Altınok, 2009:37-41)

Eserde 'Fâide' başlıkları altında yer alan hadisler şunlardır: "Kişinin imanının en makbulu nerede olursa olsun Allah'ın onunla olduğunu bilmesidir.", "Her ümmetin bir putu vardır. Benim ümmetimin putu paralarıdır." hadisleri nakledilir. (Altınok, 2009:59-65)

Hz. Muhammed'in makamları açıklanırken onun mü'min, âbid, zâhid, ârif, velî, nebi resul, peygamber ve hâtim, yani son peygamber makamlarına nasıl ulaştığı anlatılmaktadır. (Altınok, 2009:67)

'Fâide' başlıkları altında; "Bir saat tefekkür etmek, bir sene ibadet etmekten daha hayırlıdır." (Altınok, 2009:71) hadisi aktarılmıştır. Eserde Hacı Bektaş Velî müritlerine rüyasında Hz. Muhammed'i gördüğünü anlatır:

"Ey azizler! Bu gece Allah'ın salât ve selamı üzerine olsun Resulullah'ı rüyamda gördüm. Dedi ki: Ey oğlum! Giysilerini kirden arındır ki Allah'ın fazlından nasiplenesin. Dedim: Ya Resulullah! Hangisi benim giysilerimdir? Buyurdu ki: Yüce Allah sana beş elbise giydirdi; muhabbet elbisesi, marifet elbisesi, tevâhid elbisesi, iman elbisesi ve İslam elbisesi. Bunların maddi ve manevi bağlardan, düşkünlüklerden temizlenmiş olması gerekir." (Altınok, 2009:75)

'Makâm-ı Mahmûd', övülen makam, ahirette Hz. Peygamber (s.a.s)'e verilecek olan makamın adıdır. Bu makam Hz. Muhammed'in önce bütün insanlara genel olarak sonra da kendi ümmetine özel surette şefaathane makamıdır. Hacı Bektaş Velî, *Fevâid*'de makam-ı Mahmud'un Hz. Muhammed'e mahsus olduğunu bildirir, Allah'ın peygamberi övdüğü ayrıca gelmiş geçmiş tüm yaratılmışların Hz. Muhammed'i bu makamda övdükleri ifade edilir. Eserin ilerleyen bölümlerinde bu makam tafsilatlı olarak açıklanır. (Altınok, 2009:81-83)

Eserin diğer kısımlarında şu hadisler yer alır: “Hak gün gibi meydandadır ve âşikâr olduktan sonra açıklama isteyen hüsrandadır.” “Alim mü’minin faziletinin, âbid mü’mine göre üstünlüğü, benim faziletimin başka ümmetlere üstünlüğü gibidir.” “Alimin derecesiyle abidin derecesi arasında yetmiş derece mevcuttur (âlimin derecesi daha yüksektir.) ve her derece arasındaki mesafeyi bir atlı yetmiş senede alır.” “Ruhunu bilen Rabb’ini bilir.” “Bedenini tanıyan Rabb’ini tanır.” “Allah daha merhametlidir, şüphesiz ki o merhamet edenlerin en merhametlisidir.” “Semâ’ bir topluluk için farz, bir topluluk için sünnet, bir topluluk için bid’attir. Muhlislere farz, taliplere sünnet, gafillere bid’attir. Sema’ ile hareketi olmayan benden değildir.” “Kutlu uğurlu kişi (said), annesinin karnından itibaren saiddir, şakî, yani haydut, annesinin karnından itibaren şakîdir.” (Altınok, 2009:93-143)

Bu eserlerin dışında Hacı Bektaş Velî’nin *Hadîs-i Erbaîn Şerhi* adlı bir eseri olduğu Abdülbaki Gölpınarlı tarafından nakledilmiştir. (Gölpınarlı, 1936: 302) Kütüphanelerimizde nüshasına henüz rastlanamayan bu eseri 2008 yılında İngiltere’de araştırmalarımız sırasında Britsih Museum Library’de bulduk. Yayına hazırlanan bu eserde de Hacı Bektaş Velî dervişlik ve fakirlikle ilgili tercih ettiği kırk hadîsin anlamlarını vererek hadîsleri kısaca yorumlamıştır. Hacı Bektaş Velî, bu eserinde içinde fakir kelimesi geçen hadîslerden kırk tanesini seçmiş, Arapça ‘fakir’ kelimesini bazı hadîslerde kelimenin Farsça karşılığı olan Derviş anlamında kullanmıştır. Bu eserde geçen bazı hadîs-i şerifler şulardır : “Yani Resul a.s. buyurur kim dervişlerün gülüşleri ibâdetdür ve lafları latifeleri ki Hak söylene tesbîhtür ve uyukları sadakadır. Hak Teâlâ fakirlere günde üç kez rahmetle nazar ider... Resul Hazreti buyurur ki dervişler Allâhu Teâlânun vekilleridür yirde her kim anları hor görse Allâh’ı hor görmüş gibidür ve her kim Allâh’un hizmetinde dursa Hak Teâlâ cennete kefieldür.”⁴

Sonuç

Hacı Bektaş Velî’nin eserlerinde Hz. Muhammed şu isim ve sıfatlarla yer almıştır: Muhammed, Mustafa, Muhammed Mustafa, Resul, Alemin övücü, Peygamberler ulusu, mürseller serveri, günahkarların şefaâtçisi, peygamberlerin başı, peygamberlerin efendisi, sözünde duranların efendisi, ayın on dördü gibi aydınlık, Allah’ın en yüksek mevkisinde olanı, insanlığın efendisi, bütün kainatın en büyüğü en yücesi, bütün varlıklara mucize olarak gönderilen, ümmetinin bağışlanmasına aracı olan, iki cihan övücü, kıyamet gününde ümmetine baş olan, temiz olanların en yücesi ve vefa kubbesinin ay yüzü, temiz ve sâfilîğin evVelî ve başlangıcının en iyisi, başı, reisi, mevcûdâtın bütün varlıkların en şerefisi, alemlerin sevinci, bilgililerin en bilgilisi, faziletli kâmil, mükemmel, insanlığın en iyisi ve zamanın tamamlayıcısı son peygamber, bütün varlık aleminde en seçkin olan kendisine tesbîh edilen ve yüce hikmetlerinin ululuk sıfatına mahsus olan yüceltilmiş, arınmış, seçilmiş olan.

Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde meseleler açıklanırken sık sık ayet ve hadisler delil olarak gösterilmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed'in habîbullah oluşuna telmihte bulunularak alemlerin onun hatırına yaratıldığı ilgili kudsî hadîsle anlatılmıştır.

Eserlerin tamamında Hz. Muhammed'in rahmet peygamberi oluşuna vurgu yapılmıştır. Ona inanmanın ve onun yolundan gitmenin ona itaat etmenin Allah'ın açık bir emri olduğu ifade edilmiştir. Eserlerin başında ve sonunda Hz. Muhammed'e salât u selamlarda bulunulmuştur. Mi'râc hadîsesinin nakledildiği bölümde Hz. Muhammed'in Cenâb-ı Hakk'a iki yay ölçüsü mesafede yakınlaştığı ve makâmının yüceliğine, makam-ı Mahmûd sahibi oluşuna işaret edilmiştir.

Besmele Tefsiri ve *Fâtiha Tefsiri* adlı eserlerinde Mi'râc hadîsesine geniş yer verilmiştir. Bu bölümlerde Cenâb-ı Hak ile Hz. Muhammed'in konuşmalarına yer verilmiştir. Hz. Muhammed'in dünyada ümmetinin günahkarları için ağlayıp inlemesi Allah Teâlâ'nın da onun hatırına, ümmeti için müjdeli mukabelede bulunduğu nakledilmiş, dolayısıyla Hz. Muhammed'in rahmet peygamberi oluşu nazara verilmiştir.

Fâtiha Tefsiri'nde Allah'ın dost tuttuğu altı gruptan üçüncüsü sünnet ve farizayı işleyenler olarak sınıflandırılmıştır. Aynı şekilde sabit sünnetler de ilmin üç parçasından birisi olarak vasıflandırılmıştır.

Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde sık sık Cenab-ı Hakk'ın nebisinin hürmetine rahmetini esirgememesi istenirken, sünneti uygulamada çaba gösterenin cennete ulaşacağına işaret edilmektedir. Peygamberlerin, Allah'ın tecellilerine mazhar olduğu, mucizelerini Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle gerçekleştirdikleri aktarılmaktadır. Ayrıca kişilere hadîs öğrenilmesi tavsiye edilmektedir.

Hacı Bektaş Veli'nin "Kırk Hadîs" türünde eser yazması da hadîs-i şeriflere dolayısıyla Hz. Muhammed'e verdiği değerin müşahhas bir göstergesidir.

Hacı Bektaş Veli'yi pîr olarak kabul eden Bektâşi şairlerinin şiirlerinde de Hz. Muhammed için duyulan derin ve samimi muhabbet dikkat çekicidir. Şiirlerde kâinatın yaratılış sebebinin Hz. Muhammed oluşuna vurgu yapılarak onun şânı yüceltilmiştir. Birçok şair onun farklı isim ve sıfatlarını şiirlerinde kullanarak onu övmüşlerdir. Alevî / Bektaşî şairleri, onun yolundan gittiklerini, dinlerinin Muhammed dini olduğunu söyleyerek, rehberlerinin Hz. Muhammed olduğunu belirterek, onun şefaâtini talep etmişlerdir. Birçok şiirde Hz. Muhammed'in adı Hz. Ali ile birlikte anılarak ikisi arasında ilgi kurulmuştur.

Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde ve daha sonra Alevî-Bektaşî şairleri tarafından şiirleştirilen Hz. Muhammed'e olan derin muhabbet, Bektaşîlik yolundaki Hz. Muhammed'in yerini ve önemini göstermektedir. Cem ayinlerinde tekrar edilen "Hak, Muhammed, Ali" üçlemesinde de aynı değer görülmektedir.

Bir şahsiyeti en iyi tanımanın yolu, onun düşüncelerine tercüman olan eserlerini incelemektir. Bu anlamda Hacı Bektaş Velî'nin eserleri onun fikirlerini anlamada ve uygulamada en önemli referans durumundadır. Hacı Bektaş Velî ile ilgili yorum ve incelemelerde bu gerçeğin gözardı edilmemesi gerekmektedir.

Sonnotlar

- ¹ *Türk Yurdu*, Sayı 27,s.315.
- ² Araştırmacı-Yazar Dursun Gümüšoğlu'ndan sözlü olarak nakledilmiştir.
- ³ Hucurat 49/2
- ⁴ Kırk Hadis, 7b.,ADD 7831, British Museum Library, England.

Kaynakça

- ALTINOK, Baki Yaşa, (2010) *Hacı Bektaş Velî Külliyyatı (Fevâid - Hacı Bektaş Velî)*, İstanbul, Gazi Üniversitesi Yayınları.
- AYTAŞ, Gıyasettin,YILMAZ, Hacı (2009): *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* (Hacı Bektaş Velî), İstanbul, Gazi Üniversitesi Yayınları.
- AYTAŞ, Gıyasettin, YILMAZ, Hacı vd. (2010): *Hacı Bektaş Velî Külliyyatı* Gazi Üniversitesi Yayınları
- COŞAN, M. Esad (1986), *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, Seha Neşriyat, İstanbul.
- DURAN, Hamiye (2007): *Besmele Tefsiri* (Hacı Bektaş Velî), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdalbâki (1936): *Yunus Emre*, İstanbul, İkbâl Kitabevi.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki(1990): *Vilâyetnâme*, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, İstanbul, İnkilap Yayınevi.
- GÖRKEM, İsmail (2006), *Baha Said Bey Türkiye'de Alevi Bektâşi, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- GÜZEL, Abdurrahman (2002) *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, Akçağ yayınları, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2000), *Anadolu'da İslamiyet*, Haz. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul.
- NOYAN, Bedri (1987), *Bektâşilik Alevilik Nedir*, Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1996): *Babaîler İsyanı*, İstanbul, Dergah Yayınları.
- ÖZCAN, Hüseyin (2008a): "Hacı Bektaş Velî'nin Fâtiha Tefsiri", Milli Folklor Dergisi, S. 80, Ankara.
- ÖZCAN, Hüseyin (2008): *Fâtiha Tefsiri* (Hacı Bektaş Velî), İstanbul, Horasan Yayınları.
- YILMAZ, A., AKKUŞ, M., ÖZTÜRK, A. (2007): *Makâlât* (Hacı Bektaş Velî), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.